

L'ADAPTACIÓ DELS NOMS DE LLOC I DE PERSONA A LA TRADUCCIÓ ITALIANA DEL TIRANT LO BLANCH (1538)

Cesáreo CALVO

El clàssic de les nostres lletres, *Tirant lo Blanch* (d'ara endavant TB), fou traduït ben aviat al castellà (Valladolid, 1511)¹ i poc després a l'italià (Venècia, 1538; encara que la traducció sembla que fos ja enllestida en 1519)². Aquesta traducció és obra d'un cortesà ferrarés amb ambicions literàries, Lelio Manfredi³. Aquest, però, no és conegut per les seues obres literàries sinó per les seues traduccions del castellà (l'afortunada *Cárcel de Amor* de Diego de Sampedro⁴; se li atribueix amb prou seguretat la traducció de la *Historia de Grisel y Mirabella* de Juan de Flores⁵) i del català (el TB). La traducció es realitzà a instàncies de la famosa Isabella d'Este i del seu fill Federico II, Duc de Màntua, grans aficionats al gènere cavalleresc.

¹ *Tirante el Blanco*. Versión castellana impresa en Valladolid en 1511 de la obra de J. Martorell y M.J. de Galba. Ed., introd. y notas de Martín de Riquer. Madrid, Espasa-Calpe, 1974.

² *Tirante il Bianco. Romanzo cavalleresco del XVI secolo*. A cura di A.M. Annichiarico, M.L. Indini, M. Majorano, V. Minervini, S. Panunzio, C. Zilli. Roma, La Tipografica, 1984. Sobre la traducció italiana del Tirant (*Tirante il Bianco*) vegeu: J. Givanel i Mas, *Estudio crítico de Tirant lo Blanch. Comentario a un pasaje del capítulo VI de la primera parte del*. Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1912; G. Sansone, "El Tirant de Lelio de Manfredi", *Homenatge a Josep M. Casacuberta*. Barcelona, Publ. de l'Abadia de Montserrat, 1980, pàg. 291-307; Mª L. Indini i V. Minervini, "Il viaggio di Tirante. Fortuna e infortuni di un romanzo cavalleresco", *Studi Catalani e Provenzali '88: Quaderni di Romanica Vulgaria*, 12, pàg. 5-66. L'Aquila, Japadre, 1990; C. Calvo Rigual, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del Tirant lo Blanc (1538)*. (Tesi Doctoral). Universitat de València, Servei de Publicacions, 1994 (edició en microfitxa).

³ Sobre Manfredi, la seua producció i la seua vida, vegeu: C. Zilli, "Notizia di Lelio Manfredi, letterato di corte", *Studi e problemi di critica testuale*, XXVII (1983), pàg. 39-54; C. Zilli, *Manfrediana, un poema e una commedia inediti del Primo Cinquecento italiano*. Bari, Adriatica, 1991.

⁴ V. Minervini i Mª Luisa Indini *Cárcel d'amor. Carcer d'amore. Due traduzioni della 'novela' di Diego de San Pedro*. Bari, Schena editore, 1986.

⁵ *Historia di Isabella e Aurelio in lingua castigliana composta, et da M. Lelio Aletiphilo in parlare Italico Tradutta et da lui dedicata al molto gentile Et vertuoso L. Scipione Atellano*. Stampito in Milano in casa da Castiglione e alle spese di Andrea Calvo nel M.D.XXI. Con gratia & privilegio del Papa & del nostro Re Christianiss."

Aquesta traducció és globalment de bona qualitat, sobretot perquè fou obra d'un escriptor amb la sensibilitat suficient vers la seua llengua, l'italià, i amb un bon coneixement del català —no pas perfecte—: hi ha errors greus en paraules corrents, la qual cosa denota un català après probablement per via literària⁶.

En aquestes pàgines ens proposem donar un inventari complet dels noms propis (de lloc i de persona) del (TB) i de les equivalències italianes que apareixen a la versió de Manfredi, tenint en compte en ambdós casos les diferents variants formals. En primer lloc oferim una llista alfabètica amb la indicació de la pàgina i la línia del TB on es troba⁷; tot seguit donem una llista ordenada temàticament (sense les indicacions contingudes a la llista alfabètica), que considerem pot tenir un interès indubtable. Per últim intentarem avançar algunes conclusions.

1. LLISTA ALFABÈTICA D'ANTROPÒNIMS I TOPÒNIMS⁸

Abdal-là: Abdaglià (286,17)	Adari V. Dari
Abdenagó: Abdenago (911,21)	Adedoro (micer): Adedoro (misser) (490,7)
Abel: Abel (349,14)	Adonay: Adonoi (657,21)
Abenamar: Agenamar (342,9)	Adriana: Ariadna* (441,19)
Abram: Abraam (911,18)	Aduquepereich: Aduquepereich (32,19)
Abraým: Abraym (22,6)	Àfrica (Àfrica): Aphrica (52,25), Africa (224,31); rey d'Àfrica: Aphrica (re d') (367,24)
Achil-les: Achille (82,2)	
Adam: Adam (54,14)	

⁶ Sobre els judicis que ha merescut aquesta traducció vegeu bàsicament les opinions del Comte de Caylus, Givanel i Mas i G.E. Sansone, que es poden trobar al nostre article "Tirante il Bianco: aspectes de l'elaboració de la traducció italiana cinc-centista del *Tirant lo Blanch*" (comunicació presentada al congrés sobre *L'aube du roman moderne européen*, Aix-en-Provence, 1994, en premsa).

⁷ Citem per les edicions següents: Joanot Martorell (- Martí Joan de Galba?), *Tirant lo Blanch*. Ed. coordinada per Albert G. Hauf. Fixació del text d'Albert Hauf i Vicent J. Escartí. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1992 (2^a ed.), 2 vols. (citem per n^o pàgina i línia); l'edició italiana és la indicada a la nota 2; per la correspondència entre els capítols de l'original i els de la traducció italiana, remetem a la taula d'equivalències que es troba a la nostra Tesi Doctoral, vol. I, pàg. 196-197.

⁸ S'ha intentat documentar en altres obres italianes les formes considerades més rares. Les cites es faran amb les abreviatures següents, que corresponen a les obres indicades:

[Arienti] G.S. degli Arienti. *Le Porretane*. A cura de B. Basile. Roma, Salerno, 1981.

[Boc. I] G. Boccaccio. *Opere in versi. Corbaccio. Trattato in laude di Dante. Prose latine. Epistole*. Milano-Napoli, Ricciardi, 1965.

[Boc. II] G. Boccaccio. *Decameron. Filocolo. Ameto. Fiammetta*. Milano-Napoli, Ricciardi, 1965.

[Guic.] *Opere di Francesco Guicciardini [Storia d'Italia]*. A cura di Emanuela Scarano. Torino, UTET, s.a., 2 vols.

[Inf. Par. Purg.] Dante Alighieri. *La Divina Commedia*. A cura di Natalino Sapegno. Milano-Napoli, Ricciardi, 1957.

[Mach.] Machiavelli, *Tutte le opere*. A cura de M. Martelli. Firenze, Sansoni, 1971

[Mand 1488] Giovanni da Mandavilla. *Tractato delle più maravigliose cosse e piu notabili che si trovano in le parti del mondo...* Bologna, Ugo di Ruggerii, 1488.

[Mand 1870] *I viaggi di Giovanni da Mandavilla, volgarizzamento toscano ora ridotto a buona lezione coll'aiuto di due testi a penna per cura di Francesco Zambrini*. Bologna, Gaetano Romagnoli, 1870, 2 vols. Presenta moltes modificacions de lectura respecte a l'incunable assenyalat abans. Malauradament a l'exemplar consultat li mancaven algunes pàgines, per la qual cosa hem hagut de consultar aquesta edició moderna.

[Morg.] Luigi Pulci. *Morgante*. A cura di F. Ageno. Milano-Napoli, Ricciardi, 1955 (cite per número de cant en xifra romana i octava en xifra àrab).

[Orl. Fur.] Ludovico Ariosto. *Orlando Furioso*. A cura di Remo Cesarini. Torino, UTET, s.a., 2 vols. (ídem).

[Orl. Inn.] Matteo M. Boiardo. *Orlando Innamorato*. Amorum Libri. A cura di Aldo Scaglione. Torino, UTET, s.a., 2 vols. (citem per núm. de volum, cant i vers).

[Poem.] *Poemi cavallereschi del Trecento*. A cura di G. Guido Ferrero. Torino, UTET, s.a.

Agamenon: Palamide** (620,16)	Albí: comte d'Albí: Albí (conte d') (335,28);
Àger (comte de): Ager (conte d') (269,14)	comtat d'Albí: Albino (contato d') (350,33)
Agnès (la bella): Agnese (la bella) (90,34)	Albí (escuder del duc de Macedònia): Albino
Agostí (sant): Agostino (santo) (734,5)	(303,23)
Agramont (senyor d') (senyor d'Agramunt	Alcàscer-Seguer: Alcazer Segnor*** (220,8)
(367,8)): Agramonte (signore d') (517,29)	Alcayre: il Cairo (158,26)
Alacri (comte de): Alacri ¹⁰ (conte di) (299,12)	Alexandre: Alessandro Magno (269,34)
Alamanya: Alemagna (23,26), la Magna (78,27),	Alexandria: Alessandria (10,16)
Allemagna (109,12), Elemagna ¹¹ (357,28)	Alimburch: Alimbuch (13,6), Alimburch (22,31)
Alape (rey d'): Aleppe ¹² (825,24)	Alinach: Alinach (656,10)
Albània: Albania (679,35)	Aliseu: Alisea (362,5)
Albert: Alberto (506,28)	Almedíxer: Almideser (708,1)
Albert de Riuçech (lo senyor de): Alberto	Altafulla (tinença d'): Altafoglia (attinentia
de Civosch (150,20)	d') (384,24)
Alberto de Campobaixo: Alberto da	Ambrosino de Màntua: Ambrosino da
Campobasso (113,31)	Mantoa (113,36)

* [Polo] M. Polo. *Il Milione* (versione toscana del '300). A cura di V. Bertolucci Pizzorusso. Milano, Adelphi, 1975. [Prose] *Prose di Romanzi. Il romanzo cortese in Italia nei secoli XIII e XIV*. A cura di Felice Aresè. Torino, UTET, s.a.

[Ram] G. B. Ramusio. *Navigazioni e viaggi*. A cura di M. Milanese. Torino, Einaudi, 1978-88.

[Scopr.] *Scopritori e viaggiatori del Cinquecento e del Seicento*. Tomo I: *Il Cinquecento*. A cura di Ilaria Luzzana Caraci. Milano-Napoli, Ricciardi, 1991.

[Vasari] G. Vasari. *Le vite* (ed. Torrentino). A cura di L. Bellosi e A. Rossi. Torino, Einaudi, 1986.

Algunes d'aquestes obres han estat consultades mitjançant el CD-ROM *Letteratura Italiana Zanichelli (LIZ)*, a cura de Pasquale Stoppelli ed Eugenio Picchi, amb la col·laboració del Consiglio Nazionale delle Ricerche. Bologna, Zanichelli-Olivetti, 1993.

Altres obres citades amb sigla:

[R1] Joanot Martorell, Martí Joan de Galba. *Tirant lo Blanc i altres escrits de Joanot Martorell*. A cura de Martí de Riquer. Barcelona, Ariel, 1982 (2ª ed.).

[R2] Edició castellana del Tirant citada a la nota 1.

[IT] Edició italiana del Tirant, citada a la nota 2.

[Enc.It.] *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*. Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1950.

[Dtop] VV.AA. *Dizionario di toponomastica*. Torino, UTET, 1990.

[Diz.Mit.] Anna Ferrari. *Dizionario di mitologia classica*. Torino, UTET, 1990.

La sigla NT que es trobarà després d'alguns noms indica que no ha estat traduït en italià.

Ha esta molt útil la llista de noms propis que hom troba a la fi de l'edició de Riquer; s'han tingut en compte també les notes que apareixen a l'edició, també de Riquer, de la traducció castellana del Tirant i les de l'edició italiana citada a la nota 2.

S'hi trobaran alguns noms propis acompanyats d'un o més asteriscos: un asterisc (*) indica que la traducció italiana vol ser una correcció de l'original de Martorell per part del traductor italià; de vegades és només una correcció formal, de vegades és una correcció per un altre nom; dos asteriscos (**) indiquen que la forma italiana és probablement una traducció deficient, bé perquè és massa literal, bé perquè és una forma italiana no documentada (que no he pogut documentar); tres asteriscos (***) indiquen que la forma italiana conté segurament un error d'impremta o, en algun cas, que és deguda a una mala lectura de l'original català.

⁹ Al text del TB hi ha un intercanvi de personatges: qui realment dirigia les forces gregues a Troia era Agamenon, no Palàmides.

¹⁰ Forma no registrada als repertoris consultats; podria tractar-se d'un error per Alatri (ciutat del Laci).

¹¹ Aquest topònim presenta en la llengua antiga italiana una gran quantitat de variants, com es pot deduir dels exemples següents: *Inf.*, XX, 162: Lamagna; *Boc.* I, 593.: la Magna; *Morg.*, XXV, 194: La Magna; *Orl. Inn.*: apareixen profusament les formes Alemagna, Allemagna, Alamagna, La Magna; *Orl. Fur.*, I, 5: només la forma Lamagna; *Guic.*, només la forma Alemagna; *Scopr.*, 439: Lamagna.

¹² Ciutat de la Síria septentrional. Cfr.: *Mand 1870*, II, 189: Allape; *Orl. Fur.*, XVIII, 77: Aleppe. La forma italiana recollida en la *Enc.It.* és Aleppo.

Amer (mossén de): amore (mosso d')** (448,1)
Andria (duch d'): Andria (305,36)
Andrinòpol: Andrenopoli (874,27)
Àngel (comtat de Sanct, comte de Sanct):
 Àngelo (conte di santo) (331,36)
Àngel Custodi: agnolo custode (897,5)
Àngela: Agnola (880,3)
Anglaterra: Englaterra (6,6), Inghilterra (491,26)
Anibal: Annibal (61,20), Hannibale (738,11)
Anjou (duch d'): Niou** (duca da)¹³ (118,7)
Antiocha (senyor de): Antiochia (signore d') (757,23)
Antona: Antona¹⁴ (11,23)
Anxil-les: Achille* (320,4)
Apol·lània (Pol·lània: 108,19): Apollonia (108,29)
Apoqualipsi: Apocalise (600,32)
Aquino (comte de): Aquino (conte di) (299,14)
Aràbia: Arabia (804,25)
Aragó: Aragona (53,13)
Arca: Arte¹⁵; cap de l'Arca: capo dell'Arte (890,15)
Arcàdia: Arcadia (890,4)
Arena (marqués d'): Arena (269,10)
Aristòtil: Aristotile (229,30), Aristotele (609,35)
Armini: Armeni (287,6)
Armínia (rey d'): Armenia (299,6)
Artemisa: Artemisia (654,18)
Artús (rei): Arturo (re) (147,3)
Àsia: Asia (721,19); rei d'Àsia: Asia (re d') (299,4)
Asíria (rey d'): Assiria (825,25)
Atçètera, Atretera, Atrètria (duch de):
 Tretera (118,13), Clatzetera (150,15); Atretera (61,33); Tretra (26,4)
Atenes (tiran d'): Athene (316,14)

Atretera (duch d') V. Atçètera
Atrètria (duch de) V. Atçètera
Aulida (port de): Aulide (porto di) (241,32)
Aureli Agostí: Aurelio Agostino (794,14)
Avangeli V. Evangeli
Avinyó: Avignone (108,23)
Aygües Mortes: Acquamorta (213,21)
Aygües Vives (comte de): Acquaviva ((conte di) 269,14)
Aygües Vives (duch de) (*és el mateix que l'anterior?*): Aiguevive (80,30)
Ayviça: Aivizza**¹⁶ (220,9)

Babilònia: Babilonia (268,33); **duch de Babilònia:** Babilonia (duca di) (269,3)
Baralinda: Baralinda (872,36)
Barberia: Barberia (220,5)
Bartholomeu Espichnardi: Bartolomeo Spichnardi (570,13)
Barut: Baruth**¹⁷ (18,20)
Bavera: Baviera (109,13); **duch de Bavera:** Baviera (109,9)
Bel Star (comtessa de): Belstare (contessa di) (62,10)
Belamerín: Bellamarina¹⁸ (682,3)
Belpuig (Bellpug: 505,28): Belpoggio (371,17); **marqués de Belpuig:** Belpoggio (150,16)
Belstar: Bellstar (520,16), Belstare (524,1)
Bell-Loch (comte de): Belluogo (conte di) (269,13)
Bella Senspar: Bellasenzapare (119,6)
Benafria (comte de): Benafria (conte di) (269,15)
Benaxí (comtat): Benassi (906,34)

¹³ Aquesta desfiguració d'un cognom d'una dinastia tan coneguda i influent en la política italiana, i tindrà alguna cosa a a veure amb la política de Màntua i Ferrara, les dues petites repúbliques amb què tenia relació Manfredi?

¹⁴ En algunes obres italianes s'atribueixen diferents localitzacions a aquest topònim: cfr.: *Orl. Inn.*, I, 252: Antona [Hanstone]; *Orl. Fur.*, X, 80: Antona (Hampton); *Guic.*, 656: Antona (Southampton). En IT i R1 s'identifica amb Hampton (l'actual Southampton).

¹⁵ R1 aclareix: Arta (el mateix nom a l'*Enc.It.*, s.v.), ciutat de Grècia.

¹⁶ Cfr. *Orl. Fur.*, XXXIII, 98: Eviza.

¹⁷ L'única forma que hem trobat és Baruti; cfr. *Mand 1488*, b j r^o: Baruti; *Orl. Inn.*, II, 312: Baruti; *Orl. Fur.*, XVIII, 74: Barutti; *Scopr.*, 283: Baruti.

¹⁸ Cfr.: *Mand 1488*, e vii v^o: "el reame de Turnita di Bella Marina"; *Morg.*, XVI,97,2; *Orl. Inn.*, II, 261: Bellamarina; *Orl. Fur.*, XIV, 25: Bellamarina.

Bençarag: Bomzarag** (691,39)
Bendín (terra de): Bondin (889,31)
Bèorç V. Bors
Bernat (sent): Bernardo (san) (735,4)
Berri (duch de): Berri (70,10)
Betafort (duch de): Betaforth (23,31),
 Betaforte (46,1), Batafot (118,13)
Bitímia (comte de): Bitinia (conte di) (384,16)
Blagay: Blagai (889,36)
Blanch: Bianco (639,8)
Blancha: Bianca (51,17)
Blanches-Flors: Bianzafiore (228,23)
Bocina: Bossina¹⁹ (889,37)
Boeci: Boetio (760,15)
Bogia V. Botgia
Borgunya V. Burgunya
Borno (rey de): Borno (re de) (771,18)
Bors (Borç: 429,27; Bèorç: 231,24): Borso (61,27)
Boterna: Boterna (890,8)
Botgia (rey de) (rey de Bogia): Brugia**
 (342,10), Bugia²⁰ (681,26)
Branches (vezcomte de) (Branxes, 619,7):
 Branches (vesconte di) (447,24)
Brandis (marqués de): Brondusio²¹ (269,11)
Bretanya (Bretània: 491,23): Bertagna²²
 (50,21); **duch de Bretanya:** Bertagna (158,12)
Brina: Brina (889,36)
Briseyda: Briseida (441,17)
Burgença (comte de): Burgeza (269,14),
 Burgiezza (299,12), Burgenza (407,3)
Burgunya (duch de) (duch de Borgunya):
 Bergogna²³ (80,32), Borgogna (619,21)

Cafa: Caffa²⁴ (384,5)
Çafra: Zafra (712,15)
Cahim V. Caým
Calàbria: Calabria (172,12); **duch de**
Calàbria: Calabria (299,11); **ducat de**
Calàbria: Calabria (ducato di) (172,12)
Çalé ben Çalé: Cale-aben-Cale (32,19)
Çaliç: Cales** (220,8), Calessi**²⁵ (635,7)
Calistres: Calistro (890,19)
Çamora: Samora (319,12)
Campobaixo (Alberto de): Campobasso
 (Alberto da) (113,31)
Canària: Canaria (11,15)
Canatre: Canace**²⁶ (349,16)
Candia: Candia (291,18)
Cannas (batailla de): Carra (battaglia di) (313,1)
Capaci (comte de): Capaci (269,15)
Capadòcia: Cappadocia (350,34); **rey de**
Capadòcia: Cappadocia (299,6), Capadocia
 (366,31)
Çapçanı: Capazani (692,1)
Capdillo-sobre-los-capdillos: capitano sopra
 gli capitani (636,20)
Càpua: Capua (313,1)
Caramén: Caramen (771,16)
Carillo: Charillo (822,10)
Carlo de Malatesta (comte de): Carlo
 Malatesta (269,15)
Carmesina: Carmesina (228,4)
Cartagènia: Carthagine (220,8)
Cartayna: Carthagine (313,18)
Casàndria (duch de): Cassandria (269,4)

¹⁹ Cfr.: *Guic.*, 1301: Bossina; *Ram. Descriz. della Sarmazia europea*, § 13.

²⁰ Cfr.: *Par.*, IX, 92: Buggea; *Mand 1488*, e vii vº "el reame de Bogia"; *Orl. Inn.*, II, 21: Bugia; *Orl. Fur.*, XXXIII, 99: Buzea.

²¹ Aquesta poc comuna forma italiana s'ha de posar en relació amb la denominació llatina d'aquesta ciutat del sur d'Itàlia (*Brundisium*). Cfr.: *Mand 1488*, b vij vº: Brondusio; *Par.*, III, 27: Brandizio.

²² Aquesta és l'única forma al Tirante. Cfr.: *Orl. Inn.*, I, 189...; Arienti, 50 §17...; *Ram.*, *Descriz. della Sarmazia europea* (Della Prusia, 18 §2)...

²³ Cfr.: *Orl. Inn.*, I, 227...; Arienti, 24 §2; *Ram.*, *Navigazioni di Ca' da Mosto*, 2,5. §4.

²⁴ R2: "en Crimea, no dependia del Imperio Bizantino, sino que era una colonia genovesa. Actualmente se llama Feodosia". Cfr.: *Scopr.*, 717: Chapha [(Feodosija), in Crimea, conquistada dai Turchi nel 1475.]

²⁵ Topònim hispànic que sembla oscil·lar força. Vegeu les formes següents: *Scopr.*, 8, 11, 85, 119_: Cadice (Cadisi, Calice, Calis, Gades); *Orl. Fur.*, XIV, 12: *Gade* (forma llatinitzant).

²⁶ Martorell, a més de deformar el nom, creu que Canace és un home i Marquareu (V.) una dona, quan en realitat és al contrari, com aclareix Manfredi a la seua traducció.

- Caserta (comte de):** Caserta (299,12)
Cassandra: Cassandra (119,5)
Castella: Castella (53,13), Castiglia²⁷ (78,28)
Cataquefaràs: Catoquefaràs²⁸ (169,20)
Cató: Catone (313,18)
Caÿm (Cahim): Caim (349,14), Cain (529,32)
Cepta: Cetta²⁹ (220,8)
Chipre: Cipri³⁰ (172,21); **rey de Chipre:** Cipri (re di) (172,21)
Chiron: Chiron (320,4)
Ciceró: Cicerone (320,22)
Ciçflia (Cicflia): 198,29; Sicflia: 653,29)
Cicilia³¹ (170,10), Scithia³² (653,29)
Cidònia: Sidonia (320,10)
Ciperi (rey): Cipri** (re di) (349,10)
Cipió Africà: Scipione Africano (320,5)
Cipió (Sipió: 61,20): Scipione (313,17)
Ciprés de Paternó (Siprés de Paternó): Cipri di Paternò (340,36), Cipri da Paternò (375,22)
Círius: Ciro (653,31)
Clara (senta): Chiara (santa) (780,25)
Clarença (duch de): Clarezza** (118,12)
Clarós de Clarença: Claros di Clarezza** (95,7)
Cleves (duch de): Deves*** (80,34)
Clocestre (duch de): Cloestre (39,34), Cloester³³ (45,38)
Colcos: Colco (890,19)
Colonda (Ludovico de la) V. Ludovico della Colonda
Constantí: Constantino (253,10)
Constantinoble (Contestinoble: 205,15):
- Costantinopoli** (56,1)
Conterburi (Sanct Thomàs de) V. Thomàs de Conterburi
Contesina: Contessina (362,3)
Contestina: Costantina (777,22)
Conturberi: Cantuaria (22,16), Conturbia³⁴ (64,36)
Còrçegua: Corsica (213,27)
Cornèlio: Aureliano³⁵ (654,1)
Cornualla: Cornuaglia³⁶ (47,9)
Cretes: Creta (806,19)
Cristòfol (sanct): Chistophoro (san) (271,24)
- Daniel:** Daniel (911,20)
Dari (Darhi: 315,35; Adari: 363,35): Dario (414,13)
Dàsia: Asia* (653,31)
David (rey) (rey Davit: 659,33): David (re) (415,27)
Deiamira: Deianira* (441,19)
Deperses (duch de): Perse*** (duca di) (269,3)
Déu: Iddio (6,17)
Déu Jhesús: Dio Giesù (17,13)
Diafebus (Diaphebus: 84,21; Diafebus de Muntalt: 334,35): Diophebus (228,33), Diophebo di Montalto (334,35)
Diana: Diana (806,26)
Dido: Didone (228,24)
Diomedes: Diomede (620,16)
Dionís: Dionigi (626,35)
Dobla (port de): Doble** (127,24)

²⁷ Ariosto usa també les dues formes: *Orl. Fur.* Castella (II, 63), Castiglia (XII, 4).

²⁸ Manfredi sembla no haver comprés el sentit d'aquesta humorística formació de Martorell.

²⁹ Cfr.: *Orl. Inn.*: hi ha les formes Setta, Septa, Cetta; *Inf.*, XXVI, 111; *Orl. Fur.*, XIV, 22: Setta.

³⁰ Cfr.: *Inf.*, XXVIII, 82: Cipri; *Guic.*, 90: Cipri.

³¹ Aquesta és la forma toscana general antiga (única forma a la *Divina Commedia*), deguda a assimilació de s- a -c- (cfr. G. Rohlfs. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Torino, Einaudi, 1966, §165).

³² El traductor corregeix l'original: "Tamarits, reyna de Sicflia/Thamiris, reina de Scithia" (vegeu nota 60).

³³ Aquest és un més dels exemples d'oscil·lació en els noms propis d'ambient anglés, amb el qual sembla tenir poca familiaritat. Cfr. l'adaptació de Boiardo: *Orl. Fur.*, X, 78: Glocestra [Gloucester]. Riquer identifica aquest topònim amb la ciutat d'Exeter.

³⁴ Machiavelli, *Istorie fiorentine*, Lib. 1, cap.19: beato Tomasso, vescovo di C.

³⁵ Correcció encertada: en efecte, és Aureliano qui vencé Sinòbia (Zenobia) i qui generosament li perdonà la vida, encara que executà els seus consellers [*Enc.It.*, s.v.].

³⁶ L'única forma trobada a la literatura antiga és Cornovaglia; cfr.: *Boc. I*, 93; *Prose*, 35; *Orl. Inn.*, I, 197; *Orl. Fur.*, XVIII, 52.

Domàs (rey de): Damasco (531,21)
Domàs: Damasco (206,12)
Dominici: Domitio perse*** (316,22)

Èctor V. Hèctor
Egipte: Egitto (244,16)
Egipte (trompeta del rei d'Egipte): Egitto (343,3)

Elena: Helena (243,17), Hellena (689,30)
Elies: Helia (693,13)
Eliseu (Bella): Elisea (bella) (891,3)
Elizeu (criada de l'Emperadriu): Elisea (557,30)
Eneas (Enea: 325,4): Enea (228,23)
Enedast: Endast (531,3)
Englaterra V. Anglaterra
Enoch: Enoch (911,14)
Ènone: Enone (667,27)
Enrich: Enrico (85,11)
Èrcules V. Hèrcules
Eristeu: Eristeo (653,18)
Ermes: Ermes (104,5)
Escala Rompuda (senyor de):
 Escalompuda** (81,27), Scalarpumpuda***
 (150,19)
Escandalor: Scandaloro (243,1)
Esclavònia (Sclavònia: 243,1): Schiavonia (398,34)
Escòcia (Scòcia: 126,14): Scotia (126,4); reyna d'Escòcia: Scotia (regina di) (127,16)
Espanya (Spanya): Spagna (23,26), Hispagna (573,36), Hispagna (635,6); **Espanya la baxa:** Hispagna la bassa (692,38); **rey d'Espanya :** Spagna (re di) (506,10); **Hispanya alta hi baixa:** Spagna alta e bassa (343,34); **última Spanya:** Hispagna (Ultima) (650,12)
Estafort: Stafort (46,1)
Estalrich (duch d':) Sterlich* (109,13)
Estefania V. Stephanía

Estrenes V. Strenes
Ethiòpia: Ethiopia (796,37); **rey de la gran Ethiòpia:** Ethiopia (re della grande) (692,19)
Europa: Europa (721,19)
Eva: Eva (344,33)
Evangelí (Avangeli: 70,18): Evangelio (244,13)

Famagosta: Famagosta (192,32)
Fe-sens-pietat: Fede-senza-pietà (451,33)
Febo: Phebo (834,38)
Feç: Fezza (726,30); **rey de Feç:** Sezza*** (342,10), Fezza (681,35)
Fedra V. Phedra)
Ferrara (marqués de): Ferrara (354,5)
Flandes (comte de): Fiandra (70,10)
Flaxen: Flasen (890,19)
Flor de Cavalleria: Fioredicavaleria (128,35)
Floris: Florio (228,23)
Florus: Floro (313,20)
Fontsanta: Fonte Santa (489,31)
Fontsequa: Fontesecca (268,31)
Foxa: Bossa*** (889,36)
França: Francia (23,26), Franza (176,14); **rey de França:** Franza (re di) (166,6)
Francesch (sanct): Francesco (santo) (10,33)
Frederich: Frederick (221,6)
Frisa: Frisa (108,19)
Fundi (comte de): Fondi (299,13)

Galançò: Galazzo (398,38)
Galeàs: Galasso (61,27)
Gales: Gales (12,11), Barles (principato) (85,12), Sales (12,32); **príncep de Gales:** Gales (prencipe di) (106,18)
Galícia (Sanct Jaume de): Galitia (Santo Giacomo di) (344,1)
Galièn: Galeno (391,18)
Galfpol: Galipoli (890,15)

³⁷ Exemple de no traducció-adaptació d'un nom propi "transparent".

³⁸ Manfredi tradueix literalment; no ha reconegut en aquest nom "un dels llinatges dels emperadors d'Alemanya" (R2), corresponent a la denominació moderna d'Austria. Cfr. denominacions italianes antigues semblants: *Orl. Inn.*, II. 226: Ostreliche; *Inf. XXXII*, 26: Osterlicchi; *Orl. Fur.*, XXXVII, 90: Ostericche.

Galvany: Galvano (61,27)
 Garrotera (orde de la): garroterra³⁹ (ordine della) (157,4)
 Gaubedi: Gabbadio (573,34)
 Geber (rey): Gieber (681,36)
 Geber (poeta): Gieber (737,19)
 Gènova (Jènova: 777,18): Genova (192,11)
 Gerusalem (rei de): Gierusalem (531,3)
 Gibaltar: Gibelterra⁴⁰ (169,12)
 Gigeo (port de): Gigeo (811,31)
 Gigurta: Giugurta (626,34)
 Ginebra: Genevra (228,24), Ginebre (441,16)
 Golies: Golia (911,24)
 Gomorra: Gomorra (911,19)
 Gran Bretanya: Gran Bertagna (85,11)
 Gran Ca (Gran Chan: 804,30): gran Cane (343,30)
 Gran Canària: Gran Canaria (22,7)
 Gran Carmany: gran caramani (343,32)
 Gran Noble: Gran Nobile (445,17)
 Gran Turch: gran Turco (221,12)
 Granada: Granata (635,13); rey de Granada: Granata (re di) (681,36)
 Granug: Granugli (69,24)
 Greal (Sanct): Gradale (San) (61,28)
 Grècia: Grecia (192,17), Micene* (653,19)
 Gregori (sent): Gregorio (santo) (761,2)
 Griseyda: Griseida (689,30)

Guast (marqués de): Guasto⁴¹ (marchese del) (269,10)

Guillem de Varoych: Gulielmo di Varoich⁴² (5,37)

Guiumar (Dona): Guiumar (Madonna) (119,4)

Hèctor (Èctor, Hèctor lo Troyà): Hettor (192,25), Hettore (429,24), Hettore il troiano (620,14)

Hèrcules (Èrcules: 302,21): Hercule (261,24)

Herodes: Herode (244,14)

Hierusalem: Gierusalem (6,20); patriarca de

Hierusalem: Gierusalem (patriarcha di) (113,31)

Hierusalem (rei d'armes): Gierusalem (93,27)

Hìspanya V. Espanya

Horà V. Orà

Índia: India (320,11); Índies: Indie (797,13);

rey de la menor Índia: India (re dell'Índia minore) (531,18); rey de la sobirana Índia:

India (re dell'Índia superiore) (376,21)

Irchània (rey de): Irchania (825,25)

Irlanda: Irlanda (85,12)

Isolda: Isotta (228,24), Isota (441,16)

Jacob (don) (jueu de la Barberia): Giacob (658,29)

Jacob (don) (jueu de la ciutat de Sanct Jordi):

Jacob (370,22)

³⁹ Al GDLLI, s. v. Giarrettiera, apareixen moltes variants formals antigues (*gartier, ghiartiera, giartiera, girattiera, geretierra, iartiera*). La 1^a doc. de la paraula amb la forma *giarrettiera* es troba en Giacomo Soranzo (Venècia 1518-1599), en el sentit de 'Ordine della Giarrettiera'; un exemple posterior en P. Mocenigo (Venècia, s. XVII). Constatem que es tracta d'un mot que ha costat d'ambientar en Itàlia, com ho demostra la gran quantitat de variants formals que apareixen en els primers exemples (n'hi ha un en Castiglione, amb la forma *Gartier* (masculí!), a les quals podríem afegir potser les dues variants que apareixen al Tirant: *garroterra, garrotera* (924,31). Malgrat tot, sembla més probable que es tracte de dues adaptacions fallides del mot català, més que no pas d'un gal·licisme en italià. Bruno Migliorini, parlant dels anglicismes entrats en italià durant el segle XVI (*Storia della lingua italiana*. Firenze, Sansoni, 1988, I, 383), observa: "C'è spesso, nell'adattamento di voci inglesi, oscillazione, come si vede per es. dal nome dell'ordine della Giarrettiera: l'ordine (Castiglione, *Cortegiano*, III, II), (Giacomo Soranzo, ap. Alberi, VIII, p.56), (Sansovino, Della origine de Cavalieri, Venezia, 1570), (Florio, dedica dei *First Fruites*, 1578), (Davanzati, Scisma, in *Opere*, II, p.378 Bindi), ecc.". Encara hem trobat més variants, com aquesta d'una carta de 1506: "la felice recordatione del Re Ferdinando quando hebbe questo ordine de la garatera non mandò altro presente che cavalli grossi" (Luzio-Renier, *Mantova e Urbino. Isabella d'Este ed Elisabetta Gonzaga*. Sala Bolognese, Arnaldo Forni, 1976 (rist. anastatica dell'ed. di Torino, 1893), pàg.176).

⁴⁰ Ramusio, Descr. della Sarmazia europea, Della gente della Sar., §7.

⁴¹ R2: "del Vasto". Es tracta d'una ciutat de la costa Adriàtica. DTOP: "(Ch) È un centro della costa Adriatica sorto sul sito dell'antica *Histonium*... .. Nell'Alto Medioevo il luogo, aggregato al ducato di Benevento, è detto (il) *Guasto*, (il) *Vasto*, *Guastus* nei documenti, toponimo che corrisponde al latino medievale *guastus*, adattamento del germanico **wost*." Cfr.: *Guic.*, 1522, 1810: marchese del Guasto, Guasto.